

بررسی تحولات جمعیتی، اجتماعی جمعیت جوان کشور

زهرة فلاح محسن‌خانی* و مریم جوادی

پژوهشکده‌ی آمار

چکیده: جمعیت جوان هر کشور، بزرگ‌ترین سرمایه‌ی ملی و منبع تحولات عظیم اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی آن کشور است. از این رو مطالعه‌ی دقیق روند شاخص‌های جمعیتی این گروه و مقایسه‌ی آن با روند شاخص‌های جمعیتی کل کشور، منبع اطلاعات گران‌بهایی است که برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران را در تدوین برنامه‌ها و سیاست‌های کارآمد، راهنمایی می‌نماید. در این مقاله علاوه بر بررسی روند ویژگی‌های جمعیتی، مهاجرت و آموزش جوانان، شاخص‌های مربوط به وضع زناشویی آنان نیز با استفاده از نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن بررسی و مورد مطالعه قرار می‌گیرد. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر به دلایل اجتماعی و اقتصادی شاهد تغییر محسوس شاخص‌های مربوط به سواد و ازدواج جوانان هستیم.

واژگان کلیدی: سرشماری عمومی نفوس و مسکن؛ مهاجرت؛ آموزش؛ وضع زناشویی؛ جمعیت جوان.

۱- مقدمه

جوانان یکی از مهم‌ترین سرمایه‌های کشور هستند. آن‌ها با توانمندی، استعداد و خلاقیت خود اقتصاد کشور را متحول نموده و پایه‌های توسعه‌آتی آن را تشکیل می‌دهند. رشد قابل توجه ۳۷ درصدی جمعیت جوان (۱۵ تا ۲۴ ساله) کشور در فاصله‌ی زمانی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ که ناشی از زاد و ولدهای گسترده‌ی دهه‌ی شصت بود و منجر به جمعیت ۱۸ میلیون نفری جوانان در سال ۱۳۸۵ شد، جامعه را با چالش‌های بسیاری در رابطه با مسائل مختلف این گروه جمعیتی مواجه ساخت که لزوم توجه ویژه و برنامه‌ریزی مناسب

* نویسنده‌ی عهده‌دار مکاتبات

دریافت: ۱۳۹۳/۶/۱۸، پذیرش: ۱۳۹۳/۱۲/۲۳

را برای استفاده‌ی بهینه از منابع موجود، جهت حل مسائل خاص مربوط به این زیرجامعه‌ی مهم کشور آشکار می‌سازد. تحصیل، اشتغال و ازدواج از مهم‌ترین مسائل جمعیت جوان کشور است که در برنامه‌های سوم، چهارم و پنجم توسعه نیز مورد توجه قرار گرفته است. در بند ۱۳ سیاست‌های کلی برنامه‌ی پنجم توسعه‌ی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی که دوره‌ی پنج ساله‌ی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ را پوشش می‌دهد، تقویت هویت ملی جوانان، فراهم کردن محیط رشد فکری و علمی و تلاش در جهت رفع دغدغه‌های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب‌های اجتماعی آنان مورد توجه قرار گرفته است. برنامه‌ریزی جهت تحقق اهداف مذکور، مستلزم شناخت دقیق و همه‌جانبه‌ی مسائل مربوط به جوانان به تفکیک زیرگروه‌های خاص آنان می‌باشد. به‌منظور برنامه‌ریزی صحیح و اجرای دقیق آن و همچنین ارزیابی نحوه‌ی عملکرد دولت در ارتباط با جوانان، ارایه‌ی تصویری جامع و دقیق از جوانان ضروری است.

در این مقاله، ویژگی‌های جمعیتی، مهاجرت، وضع زناشویی و آموزش جمعیت جوان ایران با استفاده از نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مورد بررسی قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ همراه با نمونه‌گیری بوده لذا در بعضی از جداول برای بعضی از صفات جمعیتی، برآورد آن‌ها ارایه شده است.

۲- تعریف جوان

تعریف آماری مصوب که از پذیرش گسترده‌ای در سطح بین‌المللی برخوردار است [۸] و [۱۲]، افراد در گروه سنی ۱۵-۲۴ ساله را به‌عنوان جمعیت جوان در نظر می‌گیرد. مرکز آمار ایران نیز افراد در گروه سنی ۱۵-۲۴ ساله را به‌عنوان جمعیت جوان در نظر می‌گیرد [۵]. بنا بر این در این پژوهش منظور از جمعیت جوان، گروه سنی ۱۵-۲۴ ساله می‌باشد.

۳- تحولات جمعیتی جوانان

شاخص‌های عمده‌ی جمعیت کل و جمعیت جوان کشور از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰ در جدول ۱ ارایه شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود جمعیت جوان در سال ۱۳۳۵ کم‌تر از سه میلیون نفر بوده اما با روندی افزایشی به حدود ۱۸ میلیون نفر در سال ۱۳۸۵ رسیده است. ملاحظه می‌شود طی این دوره، این جمعیت در فواصل زمانی ۲۰ ساله

تقریباً دو برابر شده است. اما بر اثر سیاست‌های کنترل جمعیت در دهه‌ی ۷۰ به ناگاه این روند معکوس شده به طوری که در سال ۱۳۹۰ جمعیت جوان کشور با بیش از ۱۵ درصد کاهش نسبت به سال ۱۳۸۵ به حدود ۱۵ میلیون نفر رسیده است.

سهم جمعیت جوان از جمعیت کشور در سال ۱۳۳۵ برابر ۱۵/۴ درصد بوده که با روندی افزایشی در سال ۱۳۸۵ به بیش‌ترین مقدار خود در نیم‌قرن گذشته یعنی ۲۵/۲ درصد رسیده است اما در فاصله‌ی زمانی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ با کاهش سهم جمعیت کم‌تر از ۲۵ ساله و آغاز ورود متولدین دهه‌ی شصت به میانسالی، سهم جمعیت میانسال با شدت بیش‌تری افزایش یافته و حدود ۵۱ درصد است. بنا بر این می‌توان انتظار داشت در سال‌های پیش رو، جمعیت سنین زیر ۱۵ سال به طور اساسی رو به کاهش گذاشته و در مقابل سرعت سالخوردگی جمعیت رو به فزونی باشد. روند سهم گروه‌های عمده‌ی سنی در شکل ۱ ارایه شده است. جمعیت‌شناسان از این تغییرات و تحولات ساختار سنی، تحت عنوان «گذار سنی» یاد می‌کنند. انتقال سنی جمعیت عبارت است از تغییرات اساسی ساختار سنی جمعیت‌ها از حالتی کاملاً جوان به حالتی کاملاً سالخورده [۴]. بنا به مطالعات سازمان ملل نیز گذار سنی ایران نسبت به کشورهای منطقه سریع‌تر است [۱۱]. البته همچنان میانه‌ی سنی ایران (۲۷ سال) از میانه‌ی سنی دنیا (۲۹ سال) کم‌تر است [۱۰].

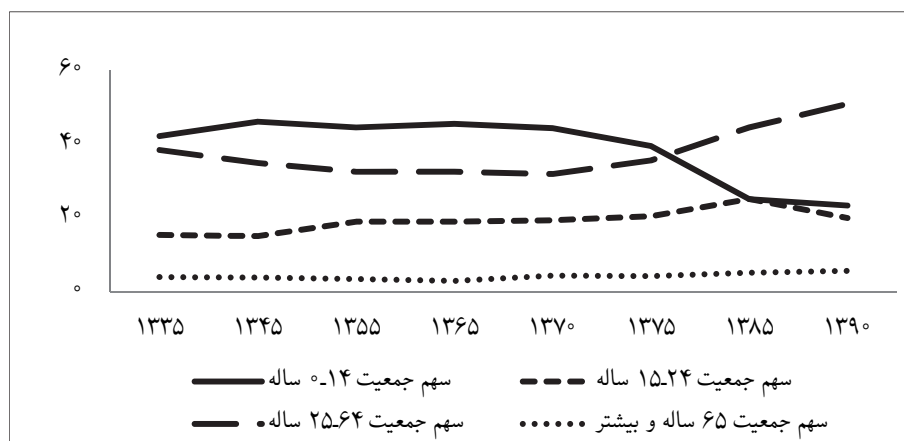
همان‌طور که در شکل ۲ مشاهده می‌شود، در دهه‌ی ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۵ بر خلاف دهه‌ی قبل و بعد از آن که نرخ رشد جمعیت جوانان با نرخ رشد کل جمعیت هماهنگ بوده است، متوسط رشد سالانه‌ی جوانان به بالاترین رقم یعنی ۵ درصد رسیده است در حالی که در همان دوره، متوسط رشد سالانه‌ی کل جمعیت، ۲/۷ درصد بوده است همچنین در دهه‌ی ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ نیز نرخ رشد جوانان از نرخ رشد کل پیشی گرفته و به ۳/۷ رسیده اما در دوره‌ی زمانی ۵ ساله‌ی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ این شاخص در مقایسه با دوره‌های قبل از آن به شدت کاهش یافته و به ۳/۲۷- رسیده است.

در جدول ۲ جمعیت جوان کشور به تفکیک جنس و گروه سنی از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰ ارایه شده است. در تمام طول دوره‌ی مورد بررسی، جمعیت مردان ۱۵ تا ۱۹ ساله بیش‌تر از جمعیت زنان این گروه سنی بوده است. اما این الگو در گروه سنی ۲۰ تا ۲۴ ساله برقرار نیست.

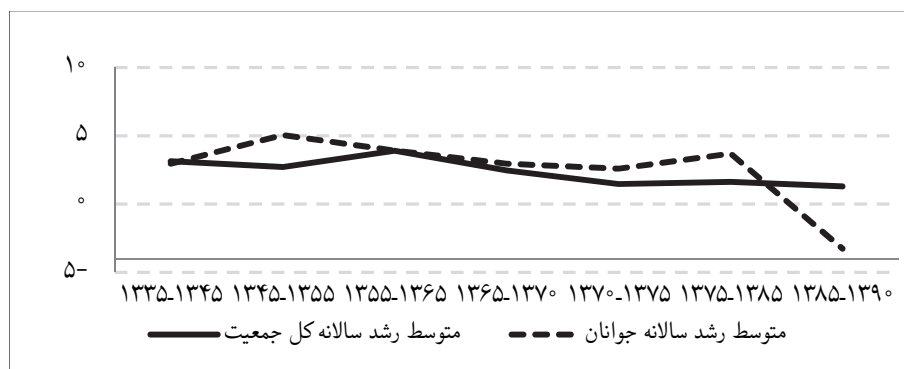
جدول ۱- روند شاخص‌های عمدی جمعیتی در کشور از سال ۱۳۳۵-۱۳۹۰

متوسط تعداد جوان در خانوار (نفر)	متوسط رشد سالانه‌ی جوانان (درصد)	جمعیت جوان ۲۴-۱۵ (ساله)		جمعیت بیش‌تر ساله و (درصد)		جمعیت ساله ساله (درصد)		جمعیت ۱۴-۱۵ ساله (درصد)		جمعیت سه‌ساله (درصد)		میانگین سنی (سال)	میانگین سنی (سال)	تعداد خانوار (نفر)	رشد سالانه‌ی کل جمعیت (درصد)	جمعیت کل سال
		جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر (درصد)	جمعیت سه‌ساله (درصد)	جمعیت سه‌ساله (درصد)	جمعیت سه‌ساله (درصد)	جمعیت سه‌ساله (درصد)	جمعیت سه‌ساله (درصد)									
۰/۸۳	-	۲۹۱۷۷۰۲	۴	۳۸/۴	۱۵/۴	۴۲/۲	۲۰/۲	۲۲/۷	۴/۷۶	-	۱۸۹۵۴۷۰۴	۱۳۳۵				
۰/۷۶	۲/۹۵	۳۹۰۳۵۶۰	۳/۸	۳۳/۹	۱۵/۱	۴۶/۱	۱۶/۸	۲۱/۲	۴/۹۹	۳/۱۳	۲۵۷۸۸۷۲۲	۱۳۴۵				
۰/۹۵	۵/۰۶	۶۳۹۲۴۸۰	۳/۵	۳۲/۵	۱۹	۴۶/۵	۱۷/۴	۲۱/۴	۵/۰۲	۲/۸۱	۳۳۷۰۸۷۴۴	۱۳۵۵				
۰/۸۷	۳/۹۲	۹۳۸۵۹۲۶	۳	۳۲/۵	۱۹	۴۵/۵	۱۷	۲۱/۷	۵/۱۱	۳/۹۱	۴۹۴۴۵۰۱۰	۱۳۶۵				
۱/۰۱	۲/۹۵	۱۰۸۵۶۱۶۳	۴/۴	۳۱/۸	۱۹/۴	۴۴/۳	۱۷/۶	۲۲/۱	۵/۱۸	۲/۴۶	۵۵۸۳۷۱۶۳	۱۳۷۰				
۰/۱	۲/۵۹	۱۲۳۳۷۵۲۹	۴/۳	۳۵/۶	۲۰/۵	۳۹/۵	۱۹/۴	۲۴	۴/۸۴	۱/۴۷	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱۳۷۵				
۱/۰۱	۳/۷	۱۷۷۳۸۱۸۳	۵/۲	۴۶/۵	۲۵/۲	۲۵/۱	۲۶/۷	۲۸	۴/۰۳	۱/۶۲	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۳۸۵				
۰/۸۱	-۳/۲۷	۱۵۰۲۱۵۴۰	۵/۷	۵۰/۸	۲۰	۲۲/۴	۲۷	۲۹/۸	۳/۵۵	۱/۲۹	۷۵۱۴۹۶۶۹	۱۳۹۰				

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰ و آمارگیری جاری جمعیت ۱۳۷۰

شکل ۱- روند ترکیب سنی جمعیت ۱۳۳۵-۱۳۹۰

شکل ۲- روند متوسط رشد جمعیت طی سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۰

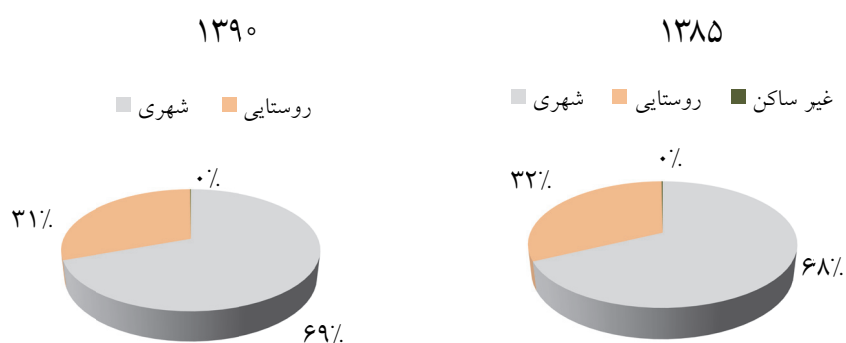
بررسی شاخص نسبت جنسی (تعداد مردان در مقابل یک صد زن) به تفکیک دو گروه سنی نشان می‌دهد کم‌ترین مقدار این شاخص مربوط به سال ۱۳۳۵ بوده و به ترتیب در دو گروه سنی اول و دوم، برابر با ۱۰۰ و ۸۸ بوده است. بیش‌ترین مقدار این شاخص مربوط به سال ۱۳۷۰ بوده و در گروه سنی اول برابر ۱۰۷ و در گروه سنی دوم برابر ۱۰۴ بوده است.

همان‌طور که در شکل ۳ ملاحظه می‌شود در سرشماری ۱۳۸۵، ۶۸ درصد جوانان ساکن شهر، ۳۲ درصد ساکن روستا و سهم ناچیزی غیر ساکن بوده‌اند، در سرشماری ۱۳۹۰ سهم جوانان ساکن شهر و روستا به ترتیب برابر ۶۹ و ۳۱ درصد شده است.

جدول ۲- جمعیت جوان بر حسب گروه سنی و جنس در سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۸۵ ۱۰۰ هزار نفر

سال	مرد و زن		مرد			زن		
	جمع	۱۵-۱۹	۲۰-۲۴	جمع	۱۵-۱۹	۲۰-۲۴		
۱۳۳۵	۲۹۲	۷۱	۷۰	۱۴۱	۷۱	۱۵۱		
۱۳۴۵	۳۹۰	۱۰۹	۸۱	۱۹۰	۱۰۹	۲۰۰		
۱۳۵۵	۶۳۹	۱۸۲	۱۳۴	۳۱۶	۱۷۸	۳۲۳		
۱۳۶۵	۹۳۸	۲۶۶	۲۱۰	۴۷۶	۲۵۳	۴۶۲		
۱۳۷۰	۱۰۸۶	۳۰۶	۲۵۲	۵۵۸	۲۸۵	۵۲۸		
۱۳۷۵	۱۲۳۴	۳۵۸	۲۵۷	۶۱۵	۳۵۴	۶۱۹		
۱۳۸۵	۱۷۷۳	۴۴۴	۴۵۱	۸۹۵	۴۲۸	۸۷۸		
۱۳۹۰	۱۵۰۲	۷۵۵	۴۲۰	۷۵۵	۳۲۶	۷۴۷		

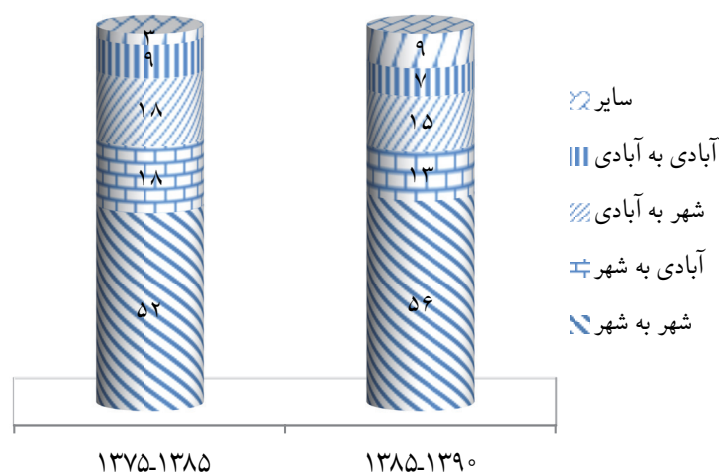
منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰ و آمارگیری جاری جمعیت ۱۳۷۰

شکل ۳- توزیع نسبی جمعیت جوان بر حسب وضع سکونت

۴- مهاجرت جوانان

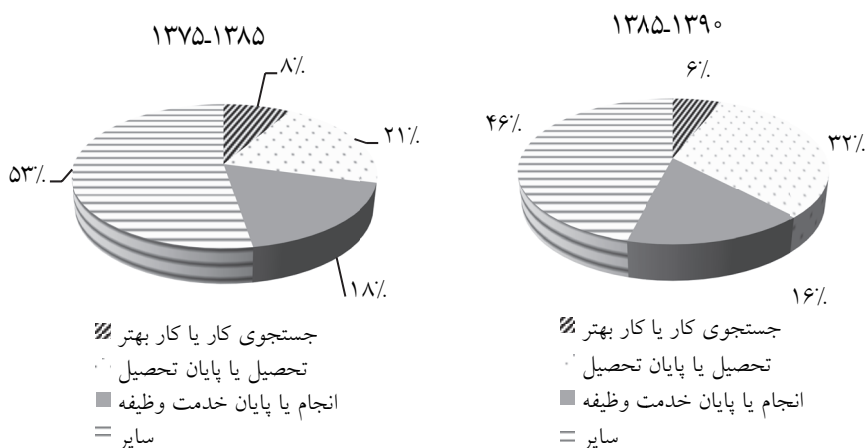
به طور سالانه در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۷۵ الی ۱۳۸۵، سیصد و نود هزار نفر و در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۸۵ الی ۱۳۹۰ سالانه سیصد و چهل هزار نفر از مهاجران را جمعیت جوان تشکیل داده است. در هر دو مقطع زمانی مذکور، حدود یک سوم جمعیت مهاجر کشور را جوانان تشکیل داده‌اند.

شکل ۴- توزیع نسبی مهاجران جوان بر حسب منشا مهاجران

همان‌طور که در شکل ۴ ملاحظه می‌شود در هر دو دوره‌ی زمانی مذکور، بیش از نیمی از مهاجرت‌ها بین شهری بوده است که البته در دوره‌ی سرشماری ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ این نوع مهاجرت ۴ درصد نسبت به دوره‌ی سرشماری ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ افزایش داشته است. سهم مهاجرت‌های از آبادی به شهر نیز از ۱۸ درصد در دوره‌ی سرشماری ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ به ۱۳ درصد در دوره‌ی سرشماری ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ کاهش یافته است.

فارغ از گزینه‌ی سایر، همان‌طور که در شکل ۵ ملاحظه می‌شود هم در دوره‌ی ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ و هم در دوره‌ی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ از میان علل ثبت شده برای مهاجرت جوانان، تحصیل یا پایان تحصیل، انجام یا پایان خدمت وظیفه و جستجوی کار یا کار بهتر به ترتیب بیش‌ترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند.

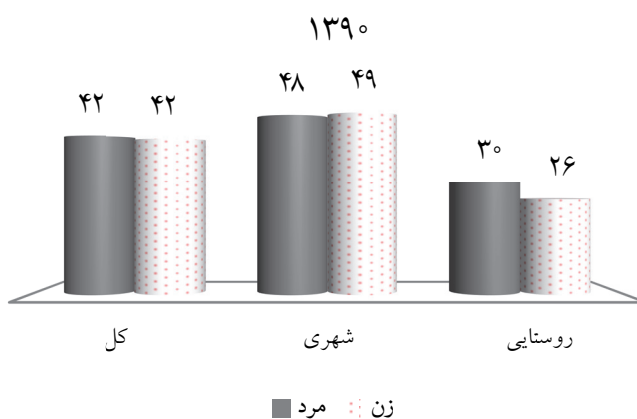
شکل ۵- مهم‌ترین علل مهاجرت

۵- سواد و آموزش جوانان

بنا بر گزارش سال ۲۰۱۰ یونسکو، ۱۱ درصد جوانان دنیا بی‌سواد هستند. این سازمان پیش‌بینی کرده تا سال ۲۰۱۵، نرخ بی‌سوادی جوانان در دنیا به ۸ درصد و در کشورهای در حال توسعه به ۹ درصد برسد. همچنین طبق این گزارش در سال ۲۰۱۰، حدود ۹۲ درصد از مردان جوان در دنیا دارای مهارت خواندن و نوشتن یک متن ساده هستند در حالی که این نرخ برای زنان حدود ۸۷ درصد بوده است.

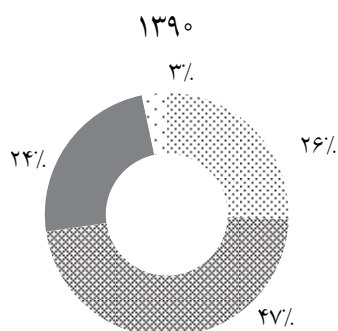
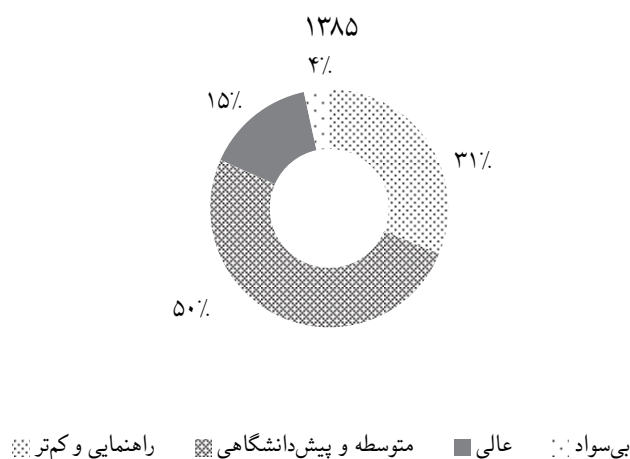
در ایران نتایج دو سرشماری اخیر نشان می‌دهد ۹۸ درصد جوانان شهری و ۹۴ درصد جوانان روستایی باسواد بوده‌اند. در هر دو مقطع، درصد باسوادی هم در بین مردان و هم در بین زنان جوان شهری ۹۸ درصد بوده در حالی که این شاخص، در بین مردان جوان روستایی ۹۵ و در بین زنان جوان روستایی ۹۲ درصد بوده است.

همان‌طور که در شکل ۶ ملاحظه می‌شود طی دوره‌ی مورد بررسی، جمعیت جوان محصل حدود ۴ درصد افزایش یافته است. در هر دو مقطع زمانی، درصد جوانان در حال تحصیل در بین زنان شهری کمی بیش‌تر از مردان شهری بوده در حالی که در مورد جوانان روستایی و غیر ساکن، عکس این رابطه برقرار است. به نظر می‌رسد در این فاصله‌ی زمانی، گرایش به تحصیل یا بهبود شرایط تحصیل برای مردان جوان روستایی بیش‌تر از زنان جوان بوده است.

شکل ۶- درصد جمعیت جوان در حال تحصیل

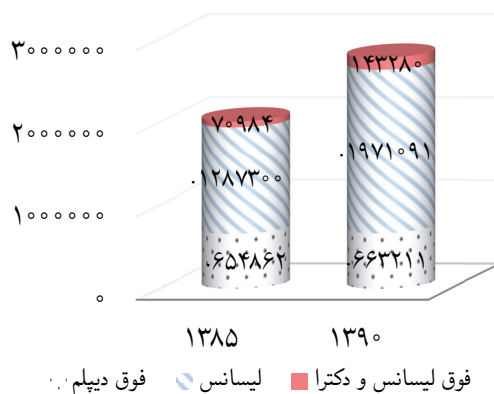
بر اساس شکل ۷ در سال ۱۳۸۵ حدود ۴ درصد جمعیت جوان کشور بی‌سواد و حدود ۹۶ درصد باسواد بوده‌اند، با کاهش یک درصدی سهم جوانان بی‌سواد، این ارقام در سال ۱۳۹۰، به ترتیب، ۳ درصد، ۹۰ درصد و ۷ درصد شده است. در سال ۱۳۹۰ سهم جوانان با سطح سواد راهنمایی و کم‌تر، ۵ درصد و متوسطه، دیپلم و پیش‌دانشگاهی، ۳ درصد نسبت به سرشماری ۱۳۸۵ تقلیل یافته است و به جمعیت جوان دارای تحصیلات عالی ۹ درصد افزوده شده است.

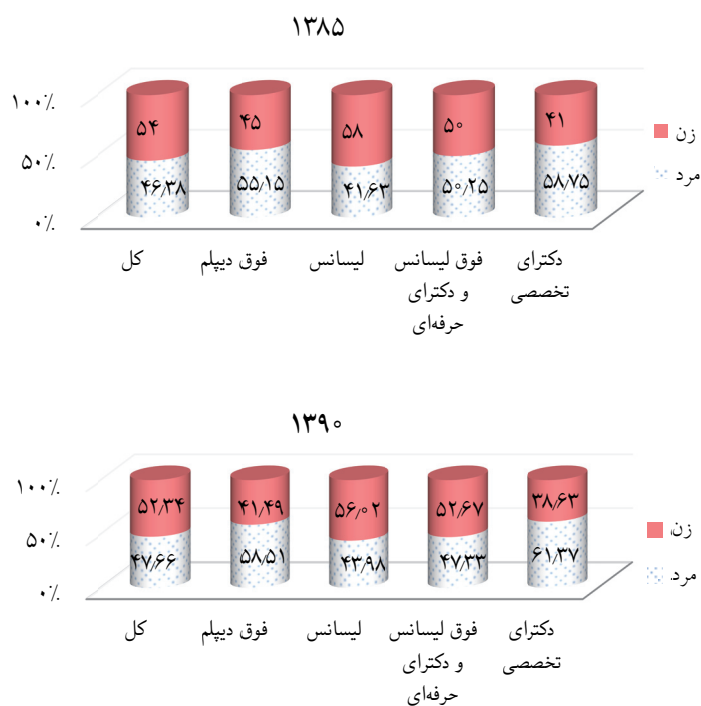
شکل ۷- توزیع نسبی جمعیت جوان بر حسب سطح سواد

در شکل ۸ جمعیت جوان دانشجویی دوره‌ی مورد بررسی، بیش از ۷۶۰ هزار نفر افزایش یافته است. بیش‌ترین درصد تغییر، مربوط به دوره‌ی فوق لیسانس و دکترای حرفه‌ای بوده که تعداد دانشجویان جوان در این مقطع، بیش از دو برابر شده است. لازم به ذکر است که در شکل‌های ۸ و ۹، به علت کم بودن تعداد دانشجویان جوان در دوره‌های تحصیلی فوق لیسانس و دکترای حرفه‌ای و دکترای تخصصی، این دوره‌ها با هم ادغام شده‌اند.

بر اساس شکل ۹ در هر دو مقطع زمانی، به طور کلی، سهم دانشجویان جوان زن بیش‌تر از دانشجویان جوان مرد بوده است. اما بین دوره‌های تحصیلی، نحوه‌ی توزیع

شکل ۸- جمعیت جوان دانشجوی بر حسب دوره‌ی تحصیلی

شکل ۹- توزیع جنسی دانشجویان جوان بر حسب دوره‌های تحصیلی

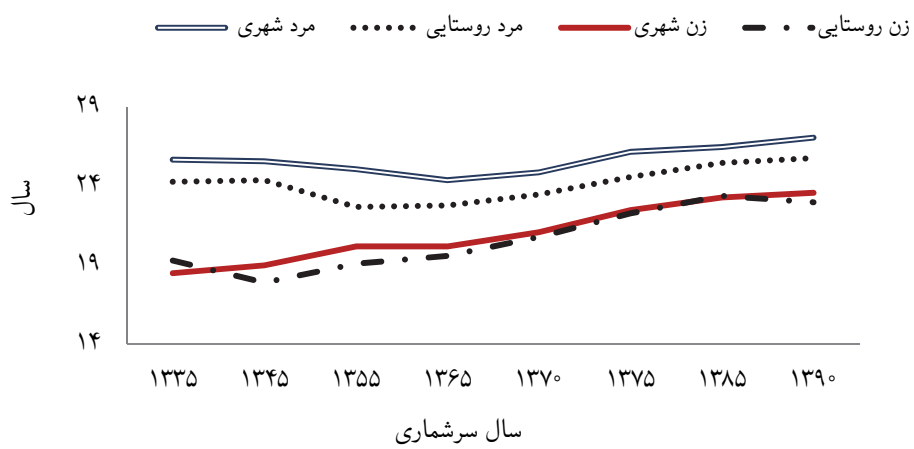
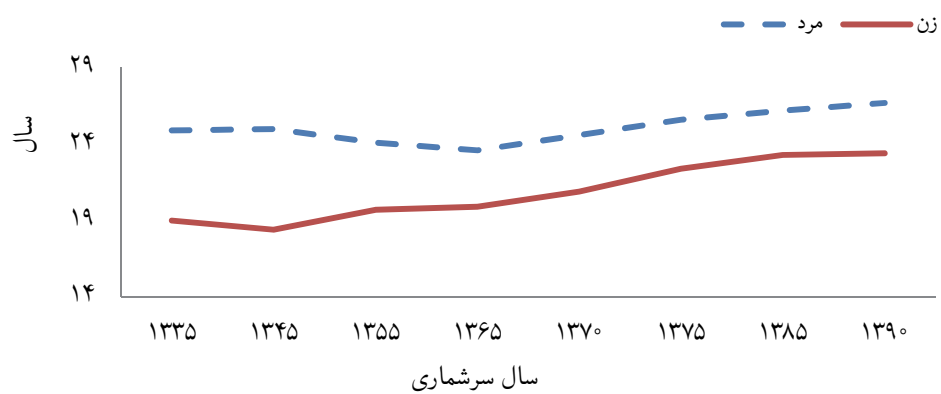
مردان و زنان جوان دانشجو متفاوت بوده است. در سال ۱۳۸۵ تنها در دوره‌ی لیسانس، سهم زنان بیش‌تر بوده اما در سال ۱۳۹۰ علاوه بر لیسانس، در دوره‌ی فوق لیسانس و دکترای حرفه‌ای نیز زنان جوان سهم بیش‌تری را به خود اختصاص داده‌اند که این موضوع بیانگر گرایش زنان جوان به تحصیل در سطوح بالاتر از لیسانس است اما در هردو مقطع زمانی، درصد مردان جوان دانشجو در دوره‌ی تحصیلی دکترای تخصصی بیش‌تر از زنان بوده است.

۶- ازدواج جوانان

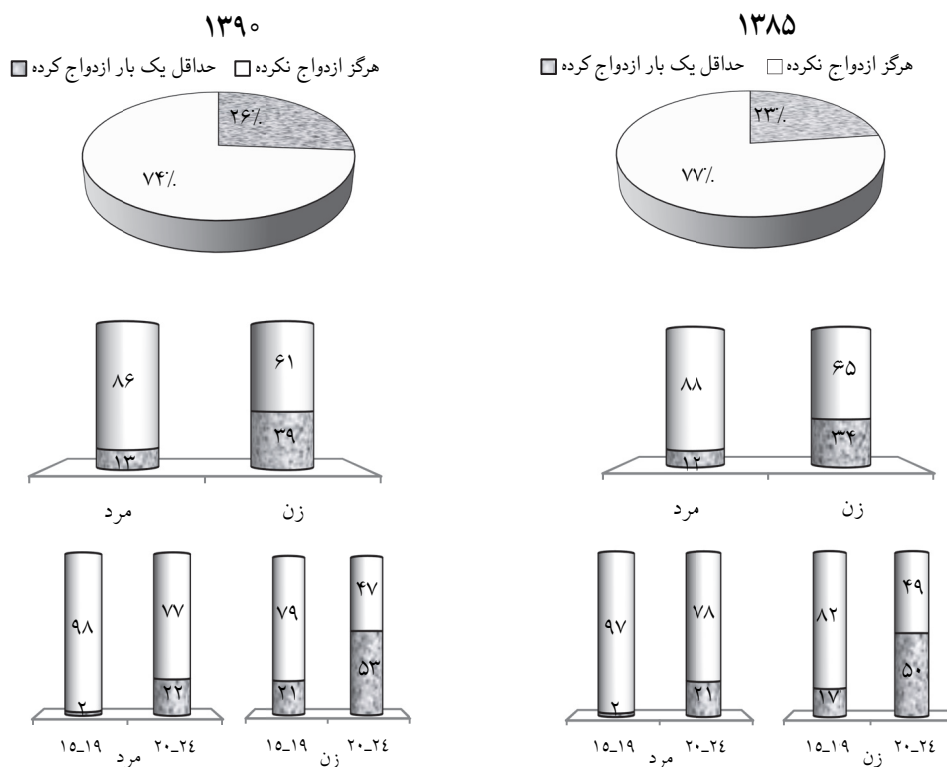
در شکل ۱۰ میانگین سن در اولین ازدواج در ایران برای مردان و زنان به تفکیک نقاط شهری و روستایی از سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰ اراییه شده است.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود اختلاف سن ازدواج بین مردان و زنان در سال ۱۳۳۵ حدود ۶ سال بوده که به تدریج کاهش یافته و در سال ۱۳۸۵ به کم‌تر از ۳ سال رسیده است. در سال ۱۳۹۰ این تفاوت سن در ازدواج، با اندکی افزایش روبرو شده و به ۳/۳ رسیده است. مشاهده می‌شود که روند سن در ازدواج، برای هر دو جنس از سال ۱۳۶۵ به بعد افزایشی بوده و به‌خصوص بین سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ این افزایش با شتاب بیش‌تری به ویژه برای زنان همراه بوده است.

در شکل ۱۱ توزیع نسبی جوانان بر حسب هرگز ازدواج نکرده و حداقل یک‌بار ازدواج کرده برای کل و به تفکیک جنس و دو گروه سنی ۱۵ تا ۱۹ ساله و ۲۰ تا ۲۴ ساله در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ مورد مقایسه قرار گرفته است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود سهم جمعیت جوان هرگز ازدواج نکرده در سال ۱۳۸۵ حدود ۷۷ درصد بوده که در سال ۱۳۹۰ به ۷۴ درصد کاهش یافته است. مقایسه‌ی جنسی درصد هرگز ازدواج نکرده‌ها در هر دو جنس، نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۰ درصد هرگز ازدواج نکرده‌ی هر دو جنس، کاهش یافته ولی این کاهش در مورد زنان بیش‌تر بوده است. مقایسه‌ی سنی- جنسی این شاخص، نشان می‌دهد در این کاهش، زنان ۱۵ تا ۱۹ ساله، بیش از زنان جوان ۲۰ تا ۲۴ ساله نقش داشته‌اند.

شکل ۱۰- میانگین سن در اولین ازدواج

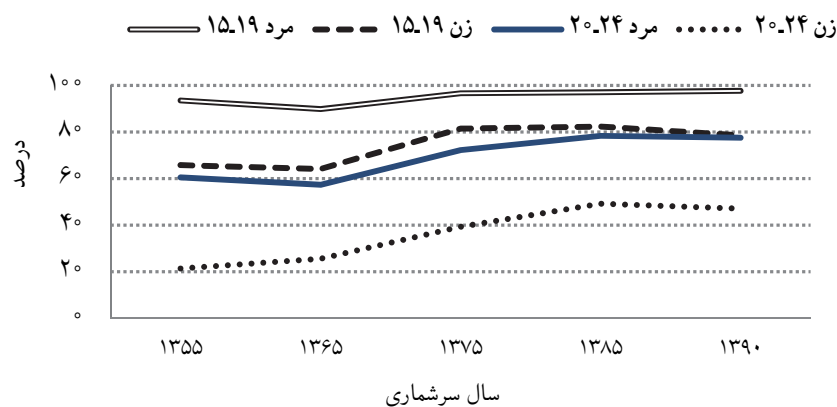
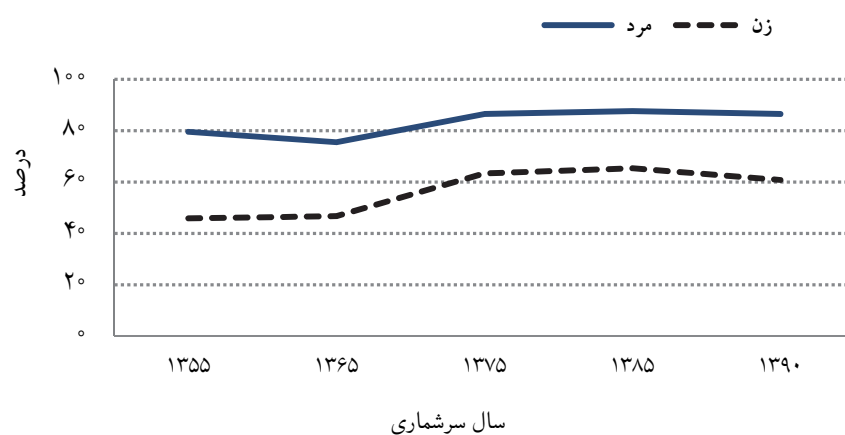

شکل ۱۱ - توزیع نسبی جمعیت جوان بر حسب وضع زناشویی

۷- تأخیر در ازدواج جوانان

بر اساس گزارش سازمان ملل، درصد هرگز ازدواج نکرده‌های گروه سنی ۲۰ تا ۲۴ ساله در اغلب کشورها افزایش یافته و این افزایش در مورد زنان از میزان بیش‌تری برخوردار بوده است [۳]. همان‌طور که در شکل ۱۲ ملاحظه می‌شود در کشور ما نیز روند تأخیر در ازدواج جوانان تا سال ۱۳۸۵ تقریباً افزایشی بوده و به‌خصوص در فاصله‌ی زمانی سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ و به‌ویژه برای زنان جوان با شدت بیش‌تری همراه بوده است. اما مقایسه‌ی سنی-جنسی این پدیده نشان می‌دهد برای گروه سنی ۱۵ تا ۱۹ ساله از سال ۱۳۷۵ به بعد از شدت افزایش آن کاسته شده و برای زنان هر دو گروه سنی، در فاصله‌ی

زمانی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ به‌طور کلی این سهم کاهش یافته است. ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۹۰ درصد هرگز ازدواج نکرده‌های زنان ۱۵ تا ۱۹ ساله و مردان ۲۰ تا ۲۴ ساله بسیار به هم نزدیک شده است.

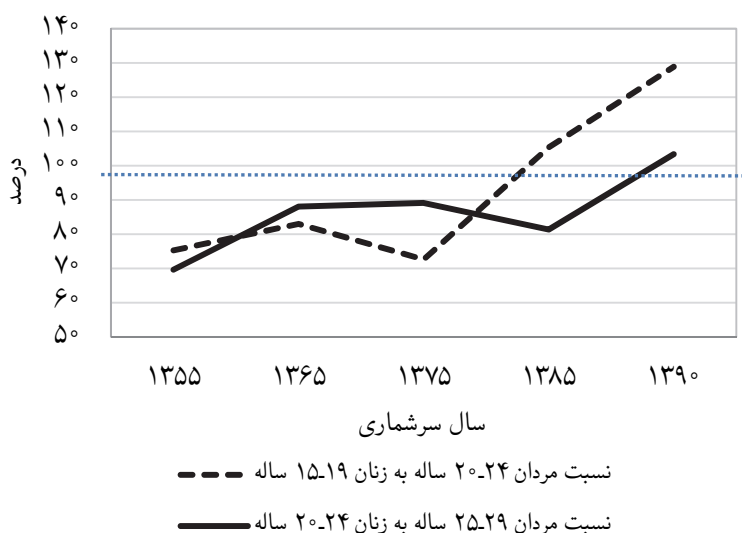
شکل ۱۲- تأخیر در ازدواج جوانان، درصد جوانان هرگز ازدواج نکرده از کل جمعیت جوان

۸- مضیقه‌ی ازدواج

مضیقه‌ی ازدواج، پدیده‌ای است که به دلیل عدم تعادل در تعداد دو جنس به وجود می‌آید و به تبع آن، یک جنس برای ازدواج در تنگنا قرار گرفته و با محدودیت در انتخاب همسر

مواجه می‌شود. این پدیده معمولاً به‌علت بالا رفتن ناگهانی نرخ مولید در یک دوره، تفاوت در الگوی جنسی مهاجرت و مرگ و میر یا بروز حوادثی نظیر جنگ رخ می‌دهد [۷]. برای بررسی این پدیده، معمولاً از شاخص‌های عدم تعادل نسبت‌های جنسی در سنین ازدواج و عدم تعادل نسبت‌های جنسی هرگز ازدواج‌نکرده‌ها استفاده می‌شود ([۱] و [۲]).

بدین منظور نسبت جنسی (تعداد مردان به زنان ضرب در ۱۰۰) در گروه‌های سنی ۱۵ تا ۱۹ ساله و ۲۰ تا ۲۴ ساله با فرض «۵ سال اختلاف سن زوجین» محاسبه شده و روند این شاخص، در شکل ۱۳ نمایش داده شده است.

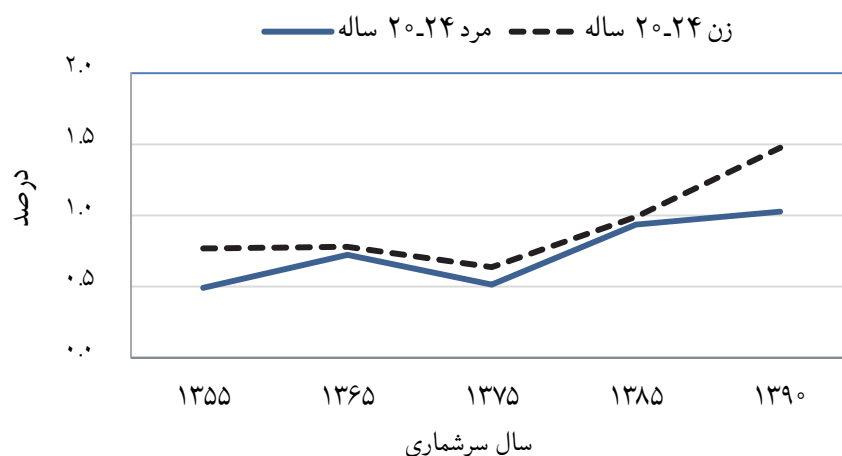
شکل ۱۳- عدم تعادل نسبت‌های جنسی در سنین ازدواج (با فرض ۵ سال اختلاف سن)

همان‌طور که ملاحظه می‌شود چنانچه فرض کنیم زنان ایرانی معمولاً با مردان ایرانی یک گروه سنی بالاتر خود ازدواج می‌کنند، تا قبل از سال ۱۳۸۵ مزیقه‌ی ازدواج برای زنان و به‌خصوص زنان ۲۰ تا ۲۴ ساله وجود داشته است به‌طوری که در سال ۱۳۸۵ به ازای هر ۱۰۰ نفر زن ۲۰ تا ۲۴ ساله فقط ۸۱ نفر مرد ۲۵ تا ۲۹ ساله وجود داشته است اما از سال ۱۳۸۵ با تغییر جهت روند این نسبت، مزیقه‌ی ازدواج برای مردان و به‌خصوص مردان ۲۰ تا ۲۴ ساله به وجود آمده به‌طوری که حدود ۳۰ درصد مردان این

گروه سنی، ناچارند همسر خود را از زنان گروه‌های سنی غیر از ۱۵ تا ۱۹ ساله انتخاب نمایند. نکته‌ی قابل توجه این است که در صورتی که جوانان با گروه‌های همسال خود ازدواج نمایند، پدیده‌ای به نام مضیقه‌ی ازدواج وجود نخواهد داشت.

۹- جوانان بی‌همسر بر اثر طلاق

صنعتی شدن جوامع، نه تنها بر سن ازدواج بلکه بر میزان طلاق نیز اثر می‌گذارد. گزارش سازمان ملل در مورد آمار طلاق در دنیا نشان می‌دهد این پدیده در بسیاری از کشورها به خصوص کشورهای توسعه‌یافته رو به افزایش است. در شکل ۱۴ روند درصد جوانان بی‌همسر بر اثر طلاق از کل جمعیت جوان حداقل یک‌بار ازدواج‌کرده‌ی کشور برای مردان و زنان ۲۰ تا ۲۴ ساله ارایه شده است. شکل ۱۴، بیانگر افزایش سریع این شاخص از سال ۱۳۷۵ برای زنان ۲۰ تا ۲۴ ساله است.

شکل ۱۴- درصد جوانان بی‌همسر بر اثر طلاق از جوانان حداقل یک‌بار ازدواج‌کرده

۱۰- بحث و نتیجه‌گیری

به طور کلی جوانی جامعه‌ی ایرانی در طول زمان به شدت تغییر کرده است. از اواخر دهه‌ی ۱۳۵۰ تا اوایل دهه‌ی ۱۳۷۰ ساختار سنی ایران، نمونه جمعیت‌های در حال رشد سریع را تصویر می‌کند. در این دوره حدود ۴۵ درصد از جمعیت، زیر ۱۵ سال بوده‌اند در

حالی که جوانان، حدود ۲۰ درصد، میانسالان قدری بیش از ۳۰ درصد و بزرگسالان حدود ۵ درصد جامعه را تشکیل داده‌اند. چرخش معنی‌دار دیگری از اواسط دهه‌ی هفتاد در ساختار سنی به دلیل افزایش مولید دهه‌ی شصت رخ داد که کاهش سهم افراد زیر ۱۵ سال و افزایش سهم جوانان و بزرگسالان را به همراه داشت. در دهه‌ی هشتاد، به خصوص در فاصله‌ی زمانی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ با کاهش سهم جمعیت کم‌تر از ۲۵ ساله و با آغاز ورود متولدین دهه‌ی شصت به میانسالی، سهم جمعیت میانسال با شدت بیش‌تری افزایش یافته است. به طوری که سهم جمعیت جوان، که طی سال‌های ۱۳۳۵ الی ۱۳۸۵ با روندی افزایشی از حدود ۱۵/۵ درصد کل جمعیت به حدود ۲۵ درصد افزایش یافته، به ناگاه در سال ۱۳۹۰ به ۲۰ درصد کاهش یافته است.

بنا بر این می‌توان انتظار داشت در سال‌های پیش‌رو، جمعیت سنین زیر ۲۵ سال به طور اساسی رو به کاهش گذاشته و در مقابل سرعت سالخوردگی جمعیت روبه فزونی باشد. جمعیت‌شناسان از این تغییرات و تحولات ساختار سنی تحت عنوان «گذار سنی» یاد می‌کنند.

تمرکز بیش‌تر بر دسترسی همگانی به آموزش، دسترسی به آموزش‌های تکمیلی و به کارگیری شیوه‌های آموزشی رسمی و غیر رسمی موجب شده است، علی‌رغم کاهش جمعیت جوان طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰، جمعیت دانشجو حدود ۳۸ درصد یعنی بیش از ۷۶۰ هزار نفر افزایش یابد.

تغییر الگوی زندگی جوانان و مشارکت اقتصادی بیش‌تر زنان طی سال‌های اخیر موجب تعویق ازدواج آن‌ها شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد سن ازدواج دارای روندی افزایشی بوده است، البته شتاب بیش‌تر این افزایش برای زنان، از جمله دلایل کم شدن اختلاف سن ازدواج بین مردان و زنان بوده است. یکی دیگر از دلایل کم شدن اختلاف سن ازدواج بین مردان و زنان را می‌توان مضیق‌هی ازدواج زنان طی سال‌های اخیر دانست. افزایش مشارکت اقتصادی زنان نه تنها بر الگوی ازدواج که بر میزان طلاق نیز تأثیر می‌گذارد. درصد جوانان زن بی‌همسر بر اثر طلاق از جوانان زن حداقل یک‌بار ازدواج کرده طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰ افزایش قابل توجهی را نشان می‌دهد.

به طور کلی می‌توان گفت در سال‌های اخیر نه تنها انتظار می‌رود با انتقال سنی جمعیت مواجه باشیم بلکه بنا به دلایل اجتماعی و اقتصادی شاهد تغییر محسوس شاخص‌های مربوط به سواد و ازدواج جوانان نیز هستیم. از آن‌جا که بزرگ‌ترین سرمایه‌ی

ملی و منبع تحولات عظیم اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی هر کشوری جمعیت جوان است لحاظ نمودن تغییرات شاخص‌های این گروه جمعیتی در تدوین برنامه‌ها و سیاست‌ها موجبات کارآمدی برنامه‌ها را فراهم می‌سازد.

مرجع‌ها

- [۱] احمدی، وکیل و همتی، رضا (۱۳۸۷). بررسی وضعیت مزیقه‌ی ازدواج در ایران (بر اساس سرشماری ۱۳۸۵)، فصلنامه‌ی مطالعات راهبردی زنان، سال یازدهم، شماره‌ی ۴۱، ص ۴۳.
- [۲] درودی آهی، ناهید (۱۳۸۱). عدم توازن نسبت‌های جنسی در سنین ازدواج، فصلنامه‌ی جمعیت، شماره‌ی ۴۱.
- [۳] فلاح محسن‌خانی، زهره و جوادی، مریم (۱۳۹۲)، بررسی وضعیت اجتماعی و اقتصادی جوانان کشور طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰، تهران، پژوهشکده‌ی آمار.
- [۴] مشفق، محمود و میرزایی، محمد (۱۳۸۹). انتقال سنی در ایران: تحولات سنی جمعیت و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی، جمعیتی، فصلنامه‌ی جمعیت، شماره‌ی ۷۱ و ۷۲، ص ۱.
- [۵] مرکز آمار ایران، سالنامه‌های آماری کشور سال‌های ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۰، تهران.
- [۶] مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵ الی ۱۳۹۰، تهران.
- [7] Goodkind, D. (1994). *The Vietnamese Double Marriage Squeeze. Working Papers in Demography, the Australian National University, No.4. Guttentag.*
- [8] ILO, (2012). *Global Employment Trends 2012*, Geneva.
- [9] Literacy and Education, UNESCO Institute of Statics, *Data for School Year Ending in 2010.*
- [10] Population Reference Bureau, (2010). All Rights Reserved. www.prb.org.
- [11] Roudi, F. (2011). *Youth Population and Employment in the Middle East, North Africa*, Population Reference Bureau, www.prb.org.
- [12] UN (1992). *Statistical Charts and Indicators on the Situation of Youth, 1970-1990*. New York.

زهرة فلاح محسن‌خانی

دانشجوی دکتری آمار

تهران، خیابان سید جمال‌الدین اسدآبادی، خیابان ۲۵، شماره ۵، پژوهشکده‌ی آمار.

رایانشانی: zohrehf@srtc.ac.ir

مریم جوادی

فوق لیسانس آمار

تهران، خیابان سید جمال‌الدین اسدآبادی، خیابان ۲۵، شماره ۵، پژوهشکده‌ی آمار.

رایانشانی: m_javadi@srtc.ac.ir